

Begrip van MKBA is beperkt onder gebruikers

Een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) aggregiert alle welvaartsveranderingen van een project onder één noemer en het gepresenteerde saldo geeft de gebruiker van de MKBA een eenvoudig en overzichtelijk eindoordeel. Deze gewaardeerde eigenschap van MKBA is echter tevens de grootste bedreiging van het instrument. De focus op het eindsaldo verengt en verschaalt de beleidsdiscussie, zeker wanneer het begrip van MKBA onder gebruikers beperkt lijkt.

De klassieke maatschappelijke kosten-batenanalyse blijft voer voor discussie. Sinds de invoering in Nederland van de leidraad voor het opstellen van een Overzicht Effecten Infrastructuur (de OEI-leidraad, Eijgenraam *et al.*, 2000) heeft een onverwachte groei plaatsgevonden in de toepassing van de maatschappelijke kosten-batenanalyse (Koopmans, 2010). In eerste instantie was de toepassing beperkt tot grote infrastructuurprojecten. Tegenwoordig wordt MKBA op grote schaal toegepast bij kleinere regionale projecten, gebiedsontwikkelingsprojecten, projecten in het sociale domein en beleidsvraagstukken. Ondanks de lange historie en de institutionalisering van maatschappelijke kosten-batenanalyse als standaardgereedschap bij beleids- en projectbeoordeling blijven vele betrokkenen frustraties houden over de rol en uitkomst van dergelijke analyses. Regionale en lokale bestuurders zien hierin een obstakel bij het verwezenlijken van hun lokale ambities, omdat die niet noodzakelijk welvaartsverhogend zijn op nationaal niveau (Zwaneveld *et al.*, 2009). Visionairs en strategen zien hun creatieve ideeën om zeep gebracht door cijfertjes en boekhoudersmentaliteit (Savelberg *et al.*, 2008). Pleitbezorgers van “zachte” waarden als natuur, ruimtelijke kwaliteit en cultuur vinden dat hun belangen in de uiteindelijke geldelijke afweging onvoldoende voor het voetlicht worden gebracht (Sijtsma *et al.*, 2009). De verliezers van plannen en projecten zien hun belang niet terug in het geaggregeerde saldo van de MKBA. Bestuurskundigen zien dat de betekenis van processen en agendavorming in de politieke besluitvorming het afleggen tegen een rationeel “technocratisch” beoordelingsinstrument (Geerlings en De Jong, 2004). Een deel van de economen, zoals Heertje (2007), wijst op het gehanteerde, te beperkte objectivistische welvaartbegrip in de maatschappelijke kosten-batenanalyse. Ten slotte maken sommigen, inclusief MKBA-adepten, zich zorgen over het politiek gebruik van het instrument en zien met lede ogen aan dat de MKBA soms verwordt tot een

“zoektocht naar baten” (Van der Burg, 2009).

De spanning tussen enthousiast gebruik van MKBA en veelvuldige, aanhoudende kritiek op het gebruik van het instrument is een realiteit in Nederland, zoals ook bleek tijdens een begin dit jaar door het Ministerie van Infrastructuur en Milieu en de gemeente Almere georganiseerd symposium over de rol van MKBA in de publieke besluitvorming. Deze spanning was het uitgangspunt voor een onderzoek naar de verschillende ervaringen met en bevindingen over de toepassing van MKBA in Nederland. Het onderzoek beoogde de knelpunten rond MKBA te ontrafelen en beter te begrijpen. Dit ontrafelen legt mogelijke ontwikkelingsrichtingen bloot die kunnen leiden tot een gerichtere en breder gedragen inzet van het instrument MKBA.

Grounded theory

Het onderzoek paste principes toe vergelijkbaar met de kwalitatieve onderzoeksmethodologie *Grounded theory* (Finch, 2002), die inductief te werk gaat. Op basis van het systematisch verwerken van gegevens uit gesprekken en aanvullende observaties uit de literatuur worden nieuwe inzichten geformuleerd. Gegevens worden relatief open verzameld en geanalyseerd zonder een vooropgestelde hypothese. De methodologie doorloopt een fase van codering (sleutelwoorden selecteren uit de verslagen en gesprekken); conceptualisering (groeperen van codes die aan elkaar zijn gerelateerd); categorisering (verdere ordening van codes en concepten); en interpretatie en theorievorming (verzameling van bevindingen en verklaringen die het onderzoeksonderwerp verder verduidelijken). Het gebruik van software (in dit geval NVivo) voor de kwalitatieve analyse van verschillende vormen van tekstuele informatie vergemakkelijkt het iteratieve proces van coderen, ordenen en categoriseren. De interpretatie ligt uiteindelijk bij de onderzoeker. De Grounded theory-benadering heeft zich bewezen in het op een gesystematiseerde wijze interpreteren van kwalitatieve gegevens, die subtile en soms verrassende elementen en verbanden van een fenomeen, in dit geval het gebruik en toepassing van MKBA in Nederland, expliciet kunnen maken.

De basisgegevens voor dit onderzoek waren afkomstig uit verslagen van gesprekken en ontmoetingen met in totaal 27 experts. De geïnterviewden waren afkomstig van universiteiten, planbureaus, kennisinstituten, adviesbureaus en ministeries, en hadden expertise op het gebied van methodeontwikkeling van MKBA's, advisering over MKBA's en het opstel-

EMILE DOPHEIDE

Docent-onderzoeker aan de Universiteit Twente

FRANS SIJTSMA

Onderzoeker en docent aan de Rijksuniversiteit Groningen

ANNE VAN DER VEEN

Hoogleraar aan de Universiteit Twente

len en/of het toetsen van MKBA's. De eerste codering en conceptualisering van de tekstuele informatie leverde 167 codes op (variërend van "agglomeratie-effecten" en "aggregatie" tot "zachte waarden" en "zoektocht naar baten"), die na verschillende iteraties uitmondten in een set van 23 bevindingen en knelpunten in de MKBA, elk geïllustreerd met de oorspronkelijke uitspraken en observaties van de geïnterviewden.

Knelpunten in de MKBA

Uit de gesprekken kwamen een enthousiast beeld en een positieve grondhouding ten opzichte van MKBA naar voren en werd vooral benadrukt dat de MKBA structureert, objectiveert en in staat is foutieve veronderstellingen en beweringen bloot te leggen. Tegelijkertijd droegen de geïnterviewden een groot aantal knelpunten en dilemma's aan (tabel 1). Deze zijn enerzijds gecategoriseerd in inhoudelijke en procesmatige knelpunten en anderzijds zijn de problemen gegroepeerd volgens een viertal fasen in evaluatieprocessen: evaluatiebasis, effectbepaling, aggregatie en communicatie. De knelpunten kunnen in meerdere fasen optreden, maar zijn geplaatst in die fase van de evaluatie waar ze het zwaarst wegen.

Inhoudelijke knelpunten

Het is opvallend dat degenen die nauw betrokken zijn bij de toepassing van MKBA, de fundamentele basis en veronderstellingen van het instrument nauwelijks ter discussie stellen. Rond MKBA blijven fundamenteel inhoudelijke vraagstukken spelen waaraan door de geïnterviewden slechts sporadisch werd gerefereerd. Voorbeelden zijn de spanning tussen het hanteren van een breed welvaartsbegrip en het inzetten van efficiency als een beperkt evaluatiecriterium, alsmede het afmeten van de collectieve welvaart aan individuele preferenties.

Een gedeelte van de inhoudelijke vraagstukken die werden opgeworpen zijn zaken waar elk soort ex ante evaluatie mee te maken heeft. Vooral in de probleemdefinitie en de effectbepaling zijn veel knelpunten niet specifiek voor MKBA. De definitie van de verschillende alternatieven, inclusief het nulalternatief, de bepaling van het schaalniveau, de impactpopulatie en de tijdshorizon zijn zaken waar elk soort evaluatie mee te maken heeft. Hoogstens kan worden gezegd dat MKBA dit soort zaken wat strakker hanteert en daarmee haar structurerende en disciplinerende kracht toont.

De bepaling van de eigenlijke, fysieke effecten (bijvoorbeeld het bepalen van de feitelijke reistijd-winst) wordt door de relatieve insiders als een van de grootste knelpunten binnen de MKBA beschouwd. Hoewel de waardering van effecten (bijvoorbeeld reistijdwaardering) relatief veel aandacht krijgt in algemene discussies rond MKBA, lijkt de bepaling van de eigenlijke, fysieke effecten onderbelicht. Fouten, aannames en onzekerheden (bijvoorbeeld bij verkeersmodellen) in de effectbepaling werken

Het is opvallend dat degenen die nauw betrokken zijn bij de toepassing van MKBA, de fundamentele basis en veronderstellingen van het instrument nauwelijks ter discussie stellen

volledig door in het eindresultaat van de MKBA. Dit knelpunt rond de effectbepaling is andermaal niet erg MKBA-specifiek.

Meer specifieke MKBA-knelpunten gaan over zaken die de aggregatie (indirecte effecten, voorkoming van dubbeltellingen, verdelingsaspecten) en waardering van effecten betreffen (niet-markteffecten; tijd en risico). Veel aandacht gaat momenteel uit naar de waardering van omgevingskwaliteit en ook naar de toepassing van MKBA bij integrale gebiedsontwikkeling waarbij het duiden en waarden van synergie- en agglomeratie-effecten lastig is.

Procesmatige vraagstukken

Inhoudelijke aspecten van MKBA blijven in onderzoek en ontwikkelagenda's van de Planbureaus volop de aandacht trekken (CPB & PBL, 2010; Eijgenraam en Ossokina, 2010). De kernvertegenwoordigers van de discipline en de oorspronkelijke MKBA-richtlijnen besteden nog weinig aandacht aan de procesmatige kant van de MKBA. Toch groeit ook de belangstelling voor de meer procesmatige aspecten van MKBA (Beukers *et al.*, 2011). Verschillende geïnterviewden meenden ook dat momenteel de context van de MKBA meer aandacht verdient dan preciezere methodeontwikkeling.

Een belangrijk procesmatig vraagstuk bleek de uiteenlopende en niet altijd even eenduidige rol van MKBA in het besluitvormingsproces te zijn. De formele rol van MKBA is het objectief beoordelen van het welvaartsverhogend karakter van een project of plan. De feitelijke rol gaat echter verder dan het objectief evalueren. Naast de rol van evalueren, speelt MKBA een rol in het onderbouwen van voorstellen wat soms uitmondt in een zoektocht naar baten; in het structuren van het

Tabel 1

Inhoudelijke en procesmatige knelpunten binnen MKBA volgens fasen in het evaluatieproces.

Fase van het evaluatieproces		Inhoudelijke knelpunten	Procesmatige knelpunten
1. Evaluatie-basis	Basis-uitgangspunten MKBA	<ul style="list-style-type: none"> • Toetsing aan een breed welvaartsbegrip • Efficiency als criterium voor besluitvorming • Aggregatie van individuele preferenties 	<ul style="list-style-type: none"> • Rol van MKBA • Timing binnen de besluitvorming
	Probleemdefinitie	<ul style="list-style-type: none"> • Definitie alternatieven (incl. nulalternatief) • Schaalniveau • Impactpopulatie • Tijdshorizon 	
2. Effectbepaling		<ul style="list-style-type: none"> • Effectmetingen • Impactstudies • Modellen • Kostenramingen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beschikbare tijd en middelen • Kwaliteit • Relatie met m.e.r.
3. Aggregatie		<ul style="list-style-type: none"> • Waardering niet-markt effecten • Indirecte effecten • Dubbeltellingen • Tijds- en risicowaardering • Verdelingsvraagstukken 	<ul style="list-style-type: none"> • Relatie met andere evaluatiemethoden
4. Communicatie		<ul style="list-style-type: none"> • Black-box-karakter 	

SINDS 1916

besluitvormingsprobleem; en, in mindere mate, bij het ontwerpen van oplossingen. Deze verschillende en soms overlappende functies van MKBA leiden tot verschillende verwachtingen van het instrument onder opstellers en gebruikers ervan.

Andere procesmatige knelpunten binnen MKBA betreffen: de timing van de inzet van het instrument, de beschikbare tijd en middelen, de kwaliteit van de MKBA's en de relatie met andere evaluatiemethodes en -processen. Volgens sommigen wordt MKBA vaak te laat ingezet, hoewel anderen zich afvragen of een MKBA op meer strategisch niveau, wanneer nog vele alternatieven open liggen, zinvol kan worden opgesteld. Bovendien zijn de tijd en middelen veelal erg beperkt, wat een realistische bepaling en waardering van effecten belemmert. De kwaliteit van onderliggende studies en het veelal ontbreken van een second-opinion beïnvloeden de kwaliteit van de uiteindelijke MKBA.

Een knelpunt in de communicatie van de resultaten van MKBA, dat veelvuldig wordt genoemd door de geïnterviewden en dat ook in evaluatiestudies naar voren komt, betreft het black-box-karakter van MKBA (Koopmans, 2010; Beukers *et al.*, 2011). Een verbeterde presentatie en communicatie van de resultaten (Koopmans, 2004; PBL, 2011) worden vaak als oplossing voorgesteld. Hoewel een duidelijke presentatie van de MKBA kan bijdragen tot een groter inzicht in de resultaten, werpen meerderen de vraag op in hoeverre besluitvormers, beleidsmedewerkers en opdrachtgevers de inhoud en reikwijdte van een MKBA daarmee beter doorgronden. Het doorbreken van het black-box-karakter gaat verder dan een gestructureerde presentatie aan het eind van het beoordelingsproces.

Begrip van inhoud en reikwijdte

De variëteit aan knelpunten geeft een dieper inzicht in de spanning tussen enthousiast gebruik van en voortdurende kritiek op MKBA. Er komt een beeld naar voren dat er behoefte aan een instrument blijft bestaan dat alle welvaarts-effecten van een project meeneemt en afweegt. Tegelijkertijd blijven kritische vragen gesteld worden in hoeverre MKBA een integrale afweging maakt of in staat is te maken. Een complicerende factor die hierbij duidelijk naar voren kwam is dat de MKBA-taal door slechts een beperkt aantal mensen wordt gesproken en dat slechts een kleine groep van de MKBA-adepten het instrument inhoudelijk begrijpt. Sommigen vragen zich af of beleidsmakers een MKBA echt snappen. Naast beperkt inzicht in de methode wordt ook verwezen naar het geringe besef onder eindgebruikers van de onzekerheid en veronderstellingen in de bepaling en waardering van de effecten. De aggregatie tot één einduitkomst via een soort van spreadsheetlogica verhuult niet alleen veronderstellingen en empirische en conceptuele onzekerheden, maar laat daardoor het vermogen van MKBA om een dieper inzicht te verschaffen in de soort en verdeling van kosten en baten onbenut. Het begrip van de inhoud en reikwijdte van MKBA onder gebruikers lijkt aldus beperkt.

Twee gebieden die de spanning tussen enthousiasme en kritiek rond MKBA en het beperkte begrip van de inhoud en reikwijdte goed illustreren betreffen het beperkte inzicht in de verdelingseffecten en milieueffecten in de MKBA.

De verdelingseffecten

Slechts de geaggregeerde uitkomst van een MKBA gaat de beleidsdiscussie in, waarbij het Kaldor Hicks-principe opgeld doet: "Beleid is welvaartsverhogend wanneer degenen die profijt hebben van het project in principe in staat zijn om degenen die nadeel van het beleid ondervinden te compenseren en nog steeds beter af zijn." In de praktijk vindt deze compensatie echter niet plaats en enig inzicht in wie degenen zijn die profijt hebben en wie degenen zijn die nadeel van het beleid ondervinden, wordt niet gegeven.

Ondanks dat verdelingsvraagstukken belangrijk zijn en nuttig voor beleidsmakers, verbazen een groot aantal betrokkenen zich dat in de praktijk van MKBA's nauwelijks informatie wordt verschaft over de verdelingseffecten van een project. Zowel op lokaal en regionaal niveau als op mondiaal niveau wordt deze onder-

Het doorbreken van het black-box-karakter gaat verder dan een gestructureerde presentatie aan het eind van het beoordelingsproces

belichting van verdelingseffecten opmerkelijk genoemd. Informatie over verdelingsaspecten kan blootleggen welke groepen en/of gebieden relatief verliezen bij het project, maar kan ook het draagvlak voor het project vergroten. Daarnaast kan deze informatie de basis zijn voor compensatiemaatregelen voor de relatieve verliezers en voor cofinanciering door de relatieve winnaars. Het geaggregeerde saldo van een MKBA ontnemt de gebruiker

echter het zicht op de verdelingseffecten. Bovendien lijken de relatieve buitenstaanders – en zelfs sommige economen – nauwelijks te beseffen dat het gehanteerde standpunt in MKBA dat elke euro overal en voor eenieder dezelfde waarde heeft, impliceert dat de waardering van personen met hogere inkomens een relatief groot gewicht heeft in de einduitkomst van een MKBA.

Hoewel sommige economen een waardering van verdelingsaspecten voorstellen, zou het al een hele stap zijn wanneer de eigenlijke verdeling van kosten en baten expliciet wordt weergegeven. Uiteraard dienen er daartoe wel tijd en middelen voor de effectbepaling beschikbaar te zijn. Informatie over de verdelingseffecten verdiept de uitkomst van een MKBA en verrijkt daardoor de beleidsdiscussie.

De milieueffecten

Milieueffecten worden nog regelmatig onder pro memorie posten in een MKBA opgevoerd. De betrokkenen bij de MKBA's zijn het erover eens dat het weergeven van milieueffecten via pro memorie posten weinig informatief is en dat hierdoor milieueffecten niet op hun juiste waarde worden geschat. De laatste decennia is veel aandacht geschonken aan de ontwikkeling van methodes voor het monetair waarderen van natuur- en omgevingseffecten (Hoevenagel *et al.*, 1994; Koetse *et al.*, 2010). Monetaire waardering brengt de milieueffecten binnen het MKBA-kader en kan bijdragen tot een beter inzicht in de trade-offs tussen de verschillende effecten. Bovendien bestaat onder besluitvormers een grote behoefte aan kwantificering en vergelijkbaarheid, wat bijdraagt aan de populariteit van een vergaande monetaire waardering van milieueffecten. Tegelijkertijd wordt gewezen op de dilemma's die kleven aan de waardering van milieueffecten (Annema *et al.*, 2009; Sijsma *et al.*, 2009; Sijsma *et al.*, 2011). Genoemd worden de incommensurabiliteit van niet-markteffecten met marktgoederen, slecht onderbouwde kengetallen en het gebrek aan validiteit van een deel van de stated-preference-methodes. Dit soort dilemma's en tekortkomingen in de milieuwaardering zijn voor de eindgebruiker veelal niet zichtbaar. Vandaar dat sommigen zich afvragen of bij de waardering van niet-markteffecten recht wordt gedaan aan milieuwaarden door ze onder de

noemer van een MKBA te brengen, in het bijzonder wanneer deze effecten een meer ethisch karakter hebben, complex en onomkeerbaar zijn of op de lange termijn plaatsvinden (Wierstra *et al.*, 1996). Daarnaast wordt gewezen op de milieueffectrapportage die gewoonlijk een rijkheid aan informatie over milieueffecten presenteert, die door monetarisering voor een groot deel verloren gaat in de MKBA. In die zin is het opmerkelijk te noemen dat de werelden van MKBA en milieueffectrapportage zo ver van elkaar af staan, ook al maakt de MKBA waar mogelijk wel gebruik van de informatie uit een m.e.r. en worden in een m.e.r.-advies sporadisch uitspraken gedaan over hoe de MKBA omgaat met milieueffecten. De MKBA-wereld kan explicieter gebruikmaken van de beschikbare milieu-informatie en bovendien leren van de proceskant en de transparante wijze van de presentatie van een m.e.r.. De MKBA zou door een dergelijke toenadering aan kwaliteit en verdieping kunnen winnen.

Conclusie

Aan de basis van de spanning tussen enthousiast gebruik van MKBA en veelvuldige, aanhoudende kritiek op het gebruik van het instrument liggen verschillende inhoudelijke en procesmatige knelpunten. Sommige van deze knelpunten treden op bij elk soort evaluatie. Andere hardnekkige knelpunten zijn MKBA-specifiek. Onbekendheid met de inhoudelijke knelpunten onder gebruikers, versterkt door de procesmatige knelpunten kunnen leiden tot een verenging van het gebruik van het instrument en een verschraving van de beleidsdiscussie. Het beperkte zicht op de verdelingsaspecten en de milieueffecten binnen een MKBA illustreren dit gevaar. De MKBA heeft echter ook de mogelijkheid om in verschillende rollen de beleidsdiscussie te verrijken. Dit kan worden bereikt door meer aandacht te geven aan de minimaal vereiste inzet van tijd en middelen om betekenisvol effecten te kunnen bepalen, maar vooral ook door het versterken van het begrip van MKBA onder gebruikers.

Een MKBA heeft altijd een zeker technisch gehalte dat voorbehouden zal zijn aan ingewijden. Toch moet een MKBA ook voor gebruikers begrijpelijk te maken zijn. Zowel de opsteller als de gebruiker heeft hierin een verantwoordelijkheid.

Economen zouden meer kennis moeten nemen van de besluitvormingsprocessen waarbinnen MKBA wordt ingezet en zouden de gebruiker in grote lijnen mee moeten nemen in het proces, de argumentatie en uitvoering van een MKBA. De verschillende gebruikers zouden meer bewustwording en kennis moeten worden bijgebracht over de principes en reikwijdte van de economische analyse en MKBA om de inzet en resultaten van het instrument op de juiste waarde te schatten.

Een toenadering tussen de MKBA-experts en de gebruikers zal tot een beter begrip van het instrument en zijn resultaten leiden, en daardoor tot een effectievere inzet van MKBA. Een belangrijke eerste

stap voor een dergelijke toenadering is nader onderzoek naar wat gebruikers van de MKBA begrijpen en wat MKBA-insiders begrijpen van het gebruik van hun product.

LITERATUUR

- Annema, J.A. en C.C. Koopmans (2009) Een lastige praktijk: ervaringen met waarderen van omgevingskwaliteit in de kosten-batenanalyse. *Research memorandum 2009-54*, Vrije Universiteit Amsterdam.
- CPB en PBL (2010) *Evaluatie beoordelingen Nota Ruimteprojecten*. Den Haag: Centraal Planbureau en Planbureau voor de Leefomgeving.
- Eijgenraam, C.J.J., C.C. Koopmans, P.J.G. Tang en A.C.P. Verster (2000) *Evaluatie van infrastructuurprojecten; Leidraad voor kosten-batenanalyse*. Den Haag/ Rotterdam: CPB/NEL.
- Eijgenraam, C.J.J. en I. Ossokina (2010) Probleemanalyse en daaruit volgende project- en nulalternatieven in KBA's. *CPB-memorandum 234*, Centraal Planbureau.
- Beukers, E., L. Bertolini en M. te Brömmelstroet (2011) *Knelpunten in het MKBA-proces*. Den Haag: Nicis Institute.
- Burg, T. van der (2009) *Beleidsadvies luchthaven Twente voorbeeld van hoe het niet moet*. Opiniestuk op www.mejudice.nl, 9 december.
- Finch, J.H. (2002) The role of grounded theory in developing economic theory. *Journal of Economic Methodology*, 9(2), 213–234.
- Geerlings, H. en M. de Jong (2004) *Wegen voor beoordeling. Een onderzoek naar de afweging van grootschalige Infrastructuur*. Delft: Trail Research.
- Heertje, A. (2007) Naar echte economie in 2008. *ESB*, 92(4525), 772–776.
- Hoevenagel, R., A. van der Veen en P. Geurts (1994) *Contingent valuation en de monetaire waardering van het milieu*. Rijswijk: Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek.
- Koetse, M. en P. Rietveld (2010) Economische waardering van omgevingskwaliteit. Case studies en toepassingen in de MKBA. *Reeks Planologie*, 14.
- Koopmans, C.C. (2004) *Heldere Presentatie OEI – Aanvulling op de Leidraad OEI*. Den Haag: Ministerie van Verkeer en Waterstaat en Ministerie van Economische Zaken.
- Koopmans, C.C. (2010) Kosten en baten van het Centraal Planbureau: verleden, heden en toekomst. *TPEdigitaal*, 4(3), 19–30.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (2004) *Aanvullingen op de Leidraad Overzicht Effecten Infrastructuur – een samenvatting*. Den Haag: Ministerie van Verkeer en Waterstaat.
- PBL (2011) *Verbetering communicatie en presentatie MKBA-verstedelijkingsprojecten*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Savelberg, F., A. 't Hoen en C.C. Koopmans (2008) *De schijntegenstelling tussen visie en kosten-batenanalyse – Spanning/tegenstelling tussen de visionairen en de rekenaars*. Den Haag: Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid.
- Sijtsma, F.J., A. van Hinsberg, S. Kruitwagen en F. Dietz (2009) *Natuureffecten in de MKBA's van projecten voor integrale gebiedsontwikkeling*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Sijtsma, F.J., C.M. van der Heide en A. van Hinsberg (2011) Biodiversity and decision-support: integrating CBA and MCA. In: Hull, A., E. Alexander, A. Khakee en J. Woltjer (red.) *Evaluation for participation and sustainability in planning*. Londen: Routledge.
- Wierstra, E., A. van der Veen en P. Geurts (1996) Monetaire waardering van milieuveranderingen: de Contingent Valuation Methode. *Maandschrift Economie*, 60, 155–176.
- Zwaneveld, P., G. Romijn, G. Renes en K. Geurs (2009) *Maatschappelijke kosten en baten van verstedelijkingsvarianten en openbaarvervoerprojecten voor Almere*. *CPB document*, 193.